

Anna Gryniuk¹

Kontrowersje wokół pojęcia „system prawa”

Streszczenie: Współczesne systemy prawa krajowego charakteryzuje tendencja w kierunku coraz większej otwartości. Jednak pojawiają się nowe uwarunkowania wynikające z relacji, w jakich pozostaje system prawa krajowego z innymi systemami prawa.

Artykuł jest głosem w dyskusji w kwestii aktualności tego pojęcia na przykładzie prawa polskiego.

Słowa kluczowe: prawo, system, system prawa krajowego.

Controversy around the concept of “system of law”

Summary: Modern systems of national law which is characterized by a trend toward increasing openness. However, there are new conditions resulting from the relationship, in what remains of the national legal system with other systems of law.

The article is a voice in the discussion of the news of this concept on the example of Polish law.

Key words: law, system, system of national law.

Jako punkt wyjścia przyjmuję założenie, że pojęcie „system prawa”, identyfikowane zazwyczaj ze źródłami prawa krajowego, nie w pełni odzwierciedla złożoność współczesnych krajowych porządków prawnych. Warunkiem przynależności norm do systemu prawa jest ich obowiązywanie, generalno-abstrakcyjny charakter, uporządkowanie hierarchiczne według mocy prawnej i uporządkowanie przedmiotowe (gałęziowe) oraz wypracowane sposoby wprowadzania norm do systemu prawa. Dla integralności systemu prawa istotna jest rola zasad: *lex posterior...*, *lex superior...* i *lex specialis...* Pomijając kwestie otwierania się syste-

¹ Dr hab. Anna Gryniuk, prof. nadzw. KPSW – Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy.

mów prawa pojawia się wątpliwość, na ile konsekwencje relacji w jakich pozostaje system prawa krajowego, jako forma uporządkowana, z innymi porządkami prawnymi (zwłaszcza prawem międzynarodowym publicznym i prawem wspólnotowym) podważają jego przydatność praktyczną oraz wartość logiczną – jeżeli system ten ujmujemy w kategoriach deskryptywnych.

Oba wymienione porządki prawne różnią się od prawa krajowego formą wewnętrznego uporządkowania norm prawnych. W międzynarodowym porządku prawnym brak jest formalnej hierarchii źródeł prawa, przy równorzędnym traktowaniu źródeł prawa.

W prawie wspólnotowym obowiązuje wymóg zgodności norm prawa pochodnego z normami prawa pierwotnego, do kontroli którego powołany jest ETS. Brak jest natomiast uporządkowania hierarchicznego wiążących aktów prawa pochodnego. Poszczególne rodzaje aktów mają odmienny charakter prawny z uwagi na różne funkcje i kręgi adresatów, a kolizje między nimi są rozstrzygane w oparciu o zasady *lex posterior* i *lex specialis*. Wyjątkowo z hierarchią aktów mamy do czynienia między rozporządzeniami (dyrektywami) podstawowymi Rady UE stanowiącymi podstawę do wydawania tzw. rozporządzeń (dyrektyw) wykonawczych przez KE².

W międzynarodowym porządku prawnym i jego stosunku do prawa krajowego istotne znaczenie ma to, czy oparty jest on na teorii monistycznej – co owocuje brakiem autonomii prawa międzynarodowego publicznego, czy na teorii dualistycznej, konsekwencją czego jest założenie autonomii obu porządków prawnych. Rzeczypospolita Polska przyjmuje w tej kwestii dosyć pokrętnie rozwiązanie – jedynie art. 31 ust. 1 Konstytucji nawiązuje do teorii monistycznej. W relacjach między tymi dwoma porządkami wypracowane zostały zasady włączania norm prawa międzynarodowego publicznego do prawa krajowego w formie ratyfikacji, promulgacji czy transformacji.

Prawo wspólnotowe zachowuje w stosunku do prawa krajowego państw członkowskich autonomię, co wyraża się m.in. w tym, że obowiązywanie prawa UE nie zależy od prawa krajowego państw członkowskich, normy prawa krajowego nie uchylają norm prawa wspólnotowego³.

Pogłębiając ten wątek – prawo UE może być źródłem praw i obowiązków zarówno dla organów państwowych, jak i obywateli tych państw.

² S. Biernat, *Źródła prawa Unii Europejskiej*, [w:] J. Barcz (red.), *Prawo Unii Europejskiej*, Warszawa 2004, s. 210.

³ M. Masternak-Kubiak, *Zasada autonomii prawa wspólnotowego i praktyka jej stosowania w Polsce*, [w:] M. Granat (red.), *Stosowanie prawa międzynarodowego i wspólnotowego w wewnętrznym porządku prawnym Francji i Polski*, Warszawa 2007, s. 78–79.

Relacje pomiędzy wspólnotowym porządkiem prawnym a porządkiem krajowym opierają się na zasadach pierwszeństwa prawa UE oraz bezpośredniego skutku i bezpośredniego stosowania, z wyłączeniem dyrektyw, które wymagają implementacji (z wyjątkiem tzw. wertykalnej bezpośredniości dyrektyw). Zasada pierwszeństwa prawa UE rozumiana jako pierwszeństwo stosowania prawa UE pełni funkcję normy kolizyjnej przy rozstrzygnięciu rzeczywistego konfliktu pomiędzy normami prawa unijnego a krajowego⁴.

W kwestii relacji pomiędzy tymi systemami zarysowały się dwie koncepcje: monistyczna i multicytryczna.

Koncepcja monistyczna oparta jest na zasadzie pierwszeństwa prawa UE. Obowiązuje ono w porządku prawnym państw członkowskich i jest z nim zintegrowane, co pozwala zachować istotną cechę systemu prawa krajowego – jego hierarchiczną strukturę. Jednakże prymat norm prawa wspólnotowego nie wynika z ich inkorporacji do systemu prawa krajowego. Nadal zachowuje ono swoją autonomię. Prawo wspólnotowe, co podkreśla E. Skrzydło-Tefelska, staje się automatycznie jako takie, częścią krajowego porządku państw członkowskich bez potrzeby transformacji w normy prawa krajowego⁵.

O tym, że prawo wspólnotowe jest częścią integralną (...) w porządku prawnym obejmującym terytorium każdego państwa członkowskiego mówi w swoim orzeczeniu w sprawie Simmenthal z 9 marca 1978 r. (106/77 ETS) Europejski Trybunał Sprawiedliwości⁶.

Wprawdzie jest ono integralną częścią krajowego porządku prawnego, to jednak jego miejsce w tym porządku, jak to określa E. Skrzydło-Tefelska, jest „jako takie” a nie wewnętrzne, co wyraża się w tym, że nie podlega żadnym działaniom uchylającym lub zmieniającym jego treść. Nie mają zastosowania wobec prawa wspólnotowego obowiązującego w porządku krajowym zasady *lex posterior derogat, legi priori* oraz *lex specialis derogat legi generali*⁷.

Przyjęte w RP rozwiązanie polega na przyzwoleniu konstytucyjnym wynikającym z art. 31 ust. 3 Konstytucji.

Powyższy tok wywodów pozwala na sformułowanie twierdzenia, że na gruncie koncepcji monistycznej określenie „system prawa” okazuje się mało operatywne. Prawo wspólnotowe obowiązuje ale nie jako prawo wewnętrzne

⁴ Tamże, s. 154.

⁵ Tamże, s. 147.

⁶ E. Skrzydło-Tefelska, *Źródła prawa Wspólnot Europejskich*, [w:] R. Skubisz, E. Skrzydło-Tefelska (red.), *Prawo europejskie. Zarys wykładu*, Lublin 2005, s. 148.

⁷ Tamże.

w krajowym porządku prawnym. Stąd tak ETS, jak zwolennicy koncepcji monistycznej operują terminem „porządek prawny”.

Koncepcja multicytryczna zakłada istnienie wielu centrów decyzyjnych, które mogą w sposób wiążący wypełniać swoim działaniem tę samą przestrzeń prawną⁸. Zanim przejdę do relacji – prawo wspólnotowe a krajowy porządek prawny pragnę zwrócić uwagę na fakt, że w obrębie współczesnego państwa funkcjonują różne inne porządki prawne o charakterze autonomicznym. Własne prawo posiadają kościoły (na mocy konkordatu z 1993 r. stosunki Kościoła katolickiego z Państwem polskim określane są w kategoriach separacji i autonomii – każde w swojej dziedzinie jest niezależne i autonomiczne). Własne prawo posiadają również międzynarodowe federacje (np. sportowe), wielkie międzynarodowe korporacje, banki i stowarzyszenia. Istnienie wielości porządków prawnych oparte jest, na co zwraca uwagę L. Morawski, nie na relacjach hierarchicznego podporządkowania, lecz interaktywnych (wzajemnego oddziaływania), co wyklucza separację i onnipotencję prawa wewnętrznego.

Prawny multicytryzm odnoszony jest przede wszystkim do współzależności między prawem UE a prawem krajowym państw członkowskich i związany jest ze zmianą paradygmatu pojmowania prawa jako hierarchicznej struktury, czyli monistycznej kelsenowskiej koncepcji systemu prawa. Koncepcja multicytryczna bazuje na sieciowym uporządkowaniu polegającym na wyodrębnieniu podsystemów prawa UE i prawa państwa członkowskiego o monocentrycznej strukturze. Koncepcja multicytryczności, o czym już wspomniałam, nie postrzega centrów prawa z punktu widzenia ich struktury hierarchicznej, lecz podziału kompetencji do regulowania określonych materii⁹.

Wymaga to jednak ustalenia normy kolizyjnej stanowiącej podstawę rozstrzygnięcia konfliktów pomiędzy centrami prawa. Za taką konstrukcją opowiada się E. Łętowska. W krajach członkowskich UE występuje wielocentryczny system prawa. W przestrzeni geograficznej państwa członkowskiego istnieje system prawa składający się z dwóch podsystemów. Jednym z tych podsystemów jest piramida aktów normatywnych wypracowanych przez parlament krajowy z konstytucją na szczycie, drugim jest sieć prawa UE. Z punktu widzenia kraju członkowskiego jest to prawo wewnętrzne, bowiem z chwilą wstąpienia do Unii prawo UE staje się prawem własnym kraju członkowskiego¹⁰.

⁸ Zob. J. Helios, *Zasada pierwszeństwa prawa Unii Europejskiej a multicytryczność w porządku prawnym Unii Europejskiej*, [w:] J. Helios, W. Jedlecka (red.), *Zasady stosowania prawa Unii Europejskiej*, Toruń 2013, s. 129 i n.

⁹ Tamże, s. 131–132.

¹⁰ Tamże, s. 152.

Na gruncie tej koncepcji zmienił się paradygmat postrzegania systemu prawa krajowego przez prymat jego hierarchicznego uporządkowania. Powstaje dylemat – czy zachować to pojęcie zmieniając kryteria wewnętrznego uporządkowania, czy tu zastąpić go pojęciem „porządek prawny”, nadając mu wąskie, tożsame z ogółem obowiązujących w państwie norm (przepisów) prawnych lub szerokie, tradycyjne znaczenie obejmujące obok prawa stanowionego również akty stosowania prawa i wykładnię prawa¹¹.

Bibliografia

- Biernat S., *Źródła prawa Unii Europejskiej*, [w:] J. Barcz (red.), *Prawo Unii Europejskiej*, Warszawa 2004.
- Gryniuk A., *Granice prawa*, [w:] *Nam hoc natura aequum est...*, *Księga jubileuszowa ku czci Profesora Janusza Justyńskiego w siedemdziesięciolecie urodzin*, Toruń 2012.
- Helios J., *Zasada pierwszeństwa prawa Unii Europejskiej a multicytryczność w porządku prawnym Unii Europejskiej*, [w:] J. Helios, W. Jedlecka (red.), *Zasady stosowania prawa Unii Europejskiej*, Toruń 2013.
- Masternak-Kubiak M., *Zasada autonomii prawa wspólnotowego i praktyka jej stosowania w Polsce*, [w:] M. Granat (red.), *Stosowanie prawa międzynarodowego i wspólnotowego w wewnętrznym porządku prawnym Francji i Polski*, Warszawa 2007.
- Skrzydło-Tefelska E., *Źródła prawa Wspólnot Europejskich*, [w:] R. Skubisz, E. Skrzydło-Tefelska (red.), *Prawo europejskie. Zarys wykładu*, Lublin 2005.

¹¹ Zob. A. Gryniuk, *Granice prawa*, [w:] *Nam hoc natura aequum est...*, *Księga jubileuszowa ku czci Profesora Janusza Justyńskiego w siedemdziesięciolecie urodzin*, Toruń 2012, s. 473–477.